

KÜRTÖSI KATALIN

Tamas Dobozy és a 'Fiction Prize'

2012 novemberében nagy meglepetést okozott kanadai irodalmi körökben – és az olvasók számára is –, hogy a nagy presztízsű irodalmi díjat, a Roger's Writer's Trust Fiction Prize-t a korábbi gyakorlattal ellentétben nem regényért kapta szerzője, hanem elbeszéléskötetért, emellett az író (nevéből adódóan) jól láthatóan nem a két 'alapító nemzet' (azaz az angol, vagy a francia) tagja. E körülmények arra indítják e sorok szerzőjét, hogy még mielőtt a *Siege 13* (Ostrom 13) című díjnyertes kötetről szólunk, tekintsünk a kulisszák mögé a szerzőt és az őt körülvevő irodalmi helyzetképet illetően.

Tamas Dobozy (szándékosan használjuk a 'hivatalos' nevét)¹ Kanada egyik legnyugatibb pontján, a Vancouver-szigeten fekvő Nanaimoban született 1969-ben – vagyis második generációs kanadai-magyar, aki azt vallja, hogy két hazája és két anyanyelve van. Szüleivel két évente hazalátogattak: jól ismeri Magyarországot és a magyar irodalmat is (olvassa Konrád György, Nádas Péter, Esterházy Péter műveit – igaz, jobbára angolul); 1993 és 1995 között pedig Budapesten élt. Noha otthonosan mozog idehaza, szerinte a hozzá hasonlók számára az

otthon fura, lehetetlen fogalom, mivel mindkét országban nehéz a beilleszkedés (Vashegyi MacDonald, 5). Ez a bizonytalansággal átszőtt biztonságérzet a több-kultúrájúság gyakori vonzata, ami főként az ún. 'első generációs' bevándorlóknál jelentkezik (olykor negatív hatásokkal is), de nem ismeretlen a 'második generáció' esetében sem. Ez utóbbi fogalom körül a kanadai irodalomtudományban jó évtizede heves vita gerjedt: egyesek szerint nem lehet beszélni 'második generációs bevándorlókról', hiszen aki a befogadó országban (jelen esetben Kanadában) született, az már nem lehet bevándorló. Első látásra ez logikusnak is tűnhet – viszont legtöbb esetben az első generációs bevándorlók leszármazottai is kapcsolatban vannak az 'anyaországgal', az ott maradt rokonokkal, sőt a nyelvet is beszélik; emellett a nevük árulkodik gyökereikről. Nincs ez

¹ A keresztnév magyar (bár ékezet nélküli) változata fontos állásfoglalás a szülők részéről: nem követik azt az általános gyakorlatot, hogy az újhazában született gyermek nevével az asszimiláció irányába haladjanak. „A második és későbbi generációk (...) többféleképpen is teljesen elrejtethetik bevándorló gyökereiket (...): ezt szolgálhatja a névváltoztatás, a vegyes házasság a domináns csoport tagjával, valamint a domináns csoport szokásainak átvétele, illetve az óhaza kulturális örökségének teljes elvetése. Ezek a döntések azonban oda vezetnek, hogy az 'én'-t kizárólag a 'másik'-tól átvett elemekből építik fel.” (Kirtz, 14).

Megjegyzés: Ahol a bibliográfiai adat angol nyelvű műre utal, az idézetek saját fordításomban szerepelnek.

másként Tamas Dobozy esetében sem: legtöbb rokona Magyarországon él (és számára a kiterjedt család, a nagybácsik, nagynénik, unokatestvérek nagyon fontosak, nem is beszélve a budapesti Radnóti Miklós utcában élő nagymamáról), hibátlanul beszél magyarul, négy gyerekének (az immár harmadik generációs 'bevándorlóknak') továbbadja a nyelvet, de kanadai íróként határozza meg önmagát, akitől viszont Kanadában gyakran kéri, hogy betűzze a nevét, mert nem tudják leírni, kiejteni – emiatt úgy érzi, „számúzték a nevéből” (Vashegyi MacDonald, 5). Ugyanakkor irodalmi ügynökei előszeretettel hangsúlyozzák magyar hátterét, hiszen az amerikai vagy francia olvasó számára tartogat némi egzotikus ízt, hogy Dobozy elbeszéléseiben együtt van jelen Toronto, Kitchener, New York és Mátyásföld, hősei pedig többnyire magyarok.

Dobozy esete nem számít rendhagyónak Kanadában, ebben a bevándorló országban: a máshonnan érkezők már az 1920-as évek óta hallatják hangjukat az irodalomban, olyannyira, hogy a kanadai irodalmi kánon szerves részét alkotják a német származású F. P. Grove, a hajdúsági John Marlyn, az olasz gyökerekkel rendelkező Nino Ricci, a karibi származású Dionne Brand, a Sri Lankából (Anglián át) érkező Michael Ondaatje (*Az angol beteg* írója) művei – és a sort szinte a végtelenségig folytathatnánk. Ők alkotják a 'harmadik magányosság'² világát. A dominánstól eltérő hangok megjelenése összekapcsolható az irodalmi modernizmus térnyerésével is – ezt Peter Childs (2) úgy jellemzi, mint egyidejűleg provinciális és globális folyamatot, amelyben a száműzöttek és bevándorlók új nyelvvvel lépnek fel a korábban domináns irodalmi közéletben. A jelenség tehát nem korlátozódik Kanadára – így azután tekintélyes szakirodalma is van. Idézzünk itt pár gondolatot Salman Rushdie-től: „a hozzám hasonló helyzetben lévő írókat: a száműzötteket, bevándorlókat, számkivetetteket egyfajta veszteség-érzés, a visszaszerzés és visszatekintés vágya üldözi ... a fizikai távollétünk ... azonban szinte elkerülhetetlenül azzal jár, hogy nem tudjuk azt a dolgot visszaszerzeni, ami elveszett, [ehelyett] történeteket alkotunk ... az elképzelt hazáról ... Néha úgy érezzük, hogy két kultúrát lovagolunk meg, máskor pedig úgy, hogy két szék között a földre ülünk.” (10, 15) A Dobozy-történetek azt bizonyítják, hogy a számkivetett Rushdie és a 'második generációs' kanadai(-magyar) író helyzete alapvetően hasonló. A kanadai Robert Kroetsch (maga is költő és író) úgy fogalmaz, hogy az etnikus³ élményről szóló művek gyakran ötvözik a regény és az (ön)életrajz műfaji konvencióit, a bevándorlók nemzedékét a későbbi generációk heroikusan ábrázolják, ugyanakkor gyakori téma az emlékezés és a felejtés, a siker és a kudarc, a felsőbbrendűségi és alsóbbrendűségi érzés élménye e művekben (66–67). Rushdie és Kroetsch esete arra a kérdésre is példaként szolgálhat, hogy a hazájától távol alkotó író vajon azért kényszerült száműzetésre, mert írt, vagy azért kezdett írni, mert bevándorlók leszármazottjaként él.

² Hugh MacLennan 1945-ben írt regénye, a címét Rilketől kölcsön vevő *Two Solitudes* (Két magányosság) a Kanadában élő franciák és angolok (sok ambivalenciával átítatott) viszonyáról szól – a cím emblematicussá vált, és a 'bevándorlók' helyzetét sok kritikus 'harmadik magányosság'-ként, míg az őslakosokét 'más magányosság'-ként látta. Ld. Linda Hutcheon, Marion Richmond (ed.) *Other Solitudes: Canadian Multicultural Fictions*. Oxford University Press, Toronto, 1990.

³ A kanadai szakirodalomban gyakran használják az 'etnikus író' terminust a bevándorló, illetve második generációs bevándorló szerzőkre – ezzel a megjelöléssel azonban Linda Hutcheon nem ért egyet, mondván, hogy a többségi nemzetnek is van 'ethnos'-a.

A több kulturális örökséget továbbvivő írók az elmúlt évtizedekben nem pusztán a könyvpiacra és az irodalomtudományban/kritikában kérnek és kapnak helyet, hanem az oktatásban és az irodalmi díjak odaítélésénél is.⁴ Amint azt Judy Young (90–91) és Eva-Marie Kröller kifejti, az ezredforduló táján mind az országos, mind a nemzetközi irodalmi díjazottak között többségben voltak az olyan kanadai szerzők, akik (vagy szüleik) máshonnan érkeztek az országba.⁵ Ennek fényében érdemes idézni Dobozy Fiction Prize-ának laudációját: „Az *Ostrom 13* földrészekben és évtizedeken keresztül ível az ostromlott Magyarország sötét városképeitől a kortárs Észak-Amerikában az emigránsok által kedvelt kávéházakig, s eközben azt a régi alapelvet is illusztrálja, hogy az elbeszélés éppolyan elmélyült és széles merítésű lehet, mint a regény. Dobozy *13* elbeszélése olykor finom humorával, máskor csöndes bölcsességével, lélektani árnyaltságával, és a részletek briliáns pontosságával kápráztatja el olvasóit. Ezeket a történeteket lélegzet visszafojtva olvassuk.” A kanadai telekommunikációs cég által szponzorált díj zsűrije tehát nem tér ki az író ’besorolására’ – viszont a történetek helyszínének kiemelésével egyértelművé teszi, hogy a szerző nem pusztán a kanadai környezetéből választ témát. Ez az írói stratégia egyébként a ’bevándorló’ szerzők egyik fő jellemzője: ’itt és most’ írnak az ’ott és régen’ történet eseményekről (e tekintetben nem számít, hogy ezek az események valóságosak, vagy a képzelet szüleményei). Ahogyan Barber kiemeli a díj nyilvánosságra kerülését követően: „Dobozy állhatatosan magyar témákhoz és helyszínekhez nyúl, ami a fiatalabb írónemzedék sajátja, akik a kanadai irodalmat hangsúlyosan kozmopolita jelenséggé bővítik.”

A ’bevándorló’ irodalomnak fontos jellemzője a genealógiai utalások gyakorisága (ami a nyugati kultúra alapszövegét, a *Bibliát* idézheti fel olvasójában), továbbá az önéletrajzi (valóságos vagy fiktív) utalások gyakorisága. Ez utóbbi elem a bevándorló irodalom és az ún. ’önéletrajzi’ (life writing, autofiction) az utóbbi évek széles körben kedvelt formája: nem azonos az önéletrajzzal, az életrajzzal, sem a memoárral: utóbbi kettő főként híres személyekről (politikusok, művészek) szól, míg ’önéletrajzi’ a társadalom peremén élők tollából is születik, kultúrantropológiai, szociológiai, vagy akár pszichológiai szempontból is értékelhető (akár az esztétikai vagy stílusbeli jellemzők háttérbe szorításával is).

⁴ Kanadában Pierre-Elliott Trudeau miniszterelnök 1971 őszén hirdette meg a multikulturalizmus politikáját. (A ’kulturális pluralizmus’ fogalmát Horace Kallen amerikai filozófus dolgozta ki 1915-ben, és olyan értelemben használta, hogy a ’bevándorló kultúrákat mint a szellemi értékek oázisait’ kell ápolni [Matthews, 64]).

Noha bevándorló szerzők művei azt megelőzően is megjelentek Kanadában, azok „ritkán részesültek széleskörű elismerésben” (Kirtz, 8). A kanadai magyar jelenlétre vonatkozóan úttörő jellegű Bisztray György könyve, a *Hungarian-Canadian Literature* (University of Toronto Press, Toronto–Buffalo–London, 1987), jelentős Miska János munkája, a *Magyar irodalom Kanadában 1900–2010* (Kráter Műhely, 2012.), valamint e sorok írójának több tanulmányát is jegyzik, pl. *Világok találkoznak – a ’másik’ irodalmi ábrázolása Kanadában*. JatePress, Szeged, 2010, „A kétágú nyelv oltára.” *Vigília*. 2002/2. 103–108, „Poets of Bifurcated Tongues, or on the Plurilingualism of Canadian-Hungarian Poets,” *Traduction, Terminologie, Redaction, TTR. Études sur le texte et ses transformations*. Vol. VI, no.2, 1993: 103-130.

⁵ Kröller pl. azzal a megállapítással indítja a kézikönyv Bevezetését, hogy „A 2002-es Booker Prize-ra jelöltek között három kanadai könyv szerepelt: Carol Shield *Unless* (Hacsak nem), Rohinton Mistry *Family Matters* (Családi ügyek/A család számít), és Yann Martel-től a *Pi élete*. ... egyik szerző sem ebben az országban született ...” (1)

Tamas Dobozy elbeszélései azonban csak látszólag sorolhatók az 'önéletrész' csoportjába: igaz, az elbeszélő sok esetben férfi, a hangvétel pedig mindig hangsúlyozottan személyes, a matematikai precizitással megszerkesztett történetekben gyakoriak a szürreális elemek, a többértelmű utalások, olykor az abszurdig jut el, míg másutt sajátos iróniával szemléli helyüket tévesztett, vagy helyüket nem lelő szereplőit. Mindezek időnként romantikus, vagy éppen az érzelmességet súroló írói eszközökkel párosulnak, majd azután hirtelen iróniába csapnak át, hogy leleplezhessék az illúziókba menekülést.⁶ Korábbi könyvei – 1998-ban megjelent *Doggone* című regénye, 2005-ben publikált *Last Notes* (Utolsó jegyzetek) című elbeszéléskötetének néhány története – a díjnyertes könyvhöz hasonlóan, az első generációs magyar bevándorlók beilleszkedési nehézségeiről szólnak (Kenyeres, 341). Noha – amint a fentiekből kiviláglik – Dobozy írásaiban fel-felbukkannak a bevándorló irodalom jellegzetes vonásai, ezek az írások mégis teljesen egyedi hangon szólnak, szereplői nem követik sem az 'átlag-bevándorló', sem a 'magyar bevándorló' sztereotípiáit – nagyon életszerűek, és mégis a valóság felett lebegnek rejtélyes kapcsolatrendszerikkel, megszállottságukkal, különleges szenvedélyeikkel.

A díjnyertes kötet címe Budapest ostromára utal a második világháború utolsó hónapjaiban: erről a szerző első ízben családja körében hallott történeteket. Amint azonban Wiersema is kiemeli az akkor még csak finalista kötetről 2012 novemberében, „Budapest ostroma nem háttérként, hanem történelmi, fizikai, szociológiai, pszichológiai helyszínként szolgál ehhez a megkapó történetfűzérhez”. Visszatérő motívum az orosz katonák által megerősített magyar asszony alakja, akit férje, családja nem volt képes megmenteni ettől – viszont kizsákmányolták, szajhaként megbélyegezték, gyereke elől eltitkolták, hogy életben maradt, majd azután, évtizedek múltán Torontóban tűnik fel valós, vagy lidércálm-szerű alakja (*The Society of Friends – Barátok társasága, The Ghosts of Budapest and Toronto – Budapest és Toronto kísértetei*). Ez utóbbiról Wiersema azt írja, hogy a „lebilincselő realizmus és a fantázia” ellentétjait ötvözi. Az emlékezés, az emlékek e történetek fontos alappillérei – de az is többször kiderül, hogy a történelmi pillanatokra való visszaemlékezés pontatlan, vagy éppen manipulált (*The Encirclement – A bekerítés*). A *The Animals of the Budapest Zoo, 1944–1945* (A budapesti állatkert állatai, 1944–1945) döbbenetes történetében a ragadozó-princípiumok megjelennek az emberek között is, hogy azután az egyik, éhségtől teljesen legyengült állatgondozó feláldozza magát az állatkertben lövöldöző orosz katonák elől a földalatti alagútjába menekített oroszlának.

A sötét tónusokban bővelkedő elbeszélések mellett találhatunk a kötetben megindító emberi történeteket, mint amilyen a felesége jobb orvosi ellátása miatt 'disszidáló' grafikusművészeiről szóló *The Atlas of B. Görbe* (*Görbe B. atlasza*), vagy Rose néni fura hobbyja: a régiségkereskedésekben felvásárolta a sakk-készletek király és királynő figuráit, de csak ezeket, viszont így a készlet megmaradt figurái értéktelenek lettek. Rose néni saját lányaként szeretete-óvta-nevelte Mariskát, szeretője gyermekét, aki hozzá hasonlóan tudományos kutató lett: szakterülete a trauma generációról generációra való átörökítése (*Rosewood Queens – Rózsafa királynők*, 183.o.), ami Dobozy elbeszéléskötetének fókusza is, avagy Quill szavait idézve, „az

⁶ Ezek a jegyek a korábbi 'bevándorló irodalomban' is tetten érhetőek, ahogy arra John Roberts (41) rámutat a magyar származású John Marlyn 1957-ben írt *Under the Ribs of Death* (A halál szorításában) című regénye kapcsán.

erőszak, a büntudat, a szerelem és a megváltás hosszantartó hatása a túlélők leszármazottainál”.

A *The Sailor's Mouth (Tengerész-száj)* több vonatkozásban is különbözik a többi történet-től: noha a történet egyik szála visszanyúl Budapest ostromához időben, a fő szál évtizedekkel később játszódik, főként Budapesten – de a hősről felesége Torontóban azt hiszi, Erdélyben keres örökbe fogadható gyereket, miközben a férj a fővárosban tölti napjait újdonsült barátnőjével. Noha férfi-nő kapcsolatról több elbeszélés is szól, ennek intimitása, sodrása egyedüli a kötetben. A többször előforduló utalás a 'Sikertelen szökések múzeumá'-ra egyrészt a régió rendszerváltás előtti jelenségét idézi, másrészt a hős tehetetlenségét is, ahogyan próbál menekülni egy kiüresedett házasságból alkalmi kapcsolataival, hazugságaival.

E rövid áttekintés – ami nem tér ki minden egyes történetre – érzékeltetheti, milyen széles fesztávú világot teremt Dobozy. Történet-vezetése összetett, időben és térben szabadon mozog az elbeszélés jelene és helyszíne és a hősök emlékképei között. Ahogyan Wiersema ismertetése végén figyelmezteti a leendő olvasókat: szakítsanak kellő időt ezekre az elbeszélésekre – vagyis az olvasónak 'meg kell dolgoznia' a történetek kikerekítéséért: Grubisic is rámutat, hogy a történetek filozófiai mélységekbe hatolnak és átítatja őket egy nagymértékű Weltschmerz.

Az elbeszélésekben gyakoriak a helynevek, amelyek a különböző töredékek helyszíneinek változatosságát érzékeltetik – sokszor idéz fel az író budapesti helyszíneket, kerületeket, de vidéki városokat is; szereplőinek többsége összetéveszthetetlenül magyar nevet kap, olykor beékel magyar szavakat, tagmondatokat is az angol textusba (pl. 'kifli', 'cseresznye pálinka', 'kis Magyarország nem ország, nagy Magyarország mennyország'). Dobozy kétnyelvűsége többnyire a 'couleur locale' érzékeltetését szolgálja, illetve szereplőinek, helyszíneinek autenticitását erősíti. M. Adler nézete, amennyiben „a kétnyelvűeknél gyakori, hogy gondolkodásuk megosztott (...), minden olyan elem, amelyeket a nyelv hordoz – történelmi, földrajzi, kulturális – kétszeresen jelenik meg náluk; sem itt nincs, sem ott; marginális ember lesz” (idézi Agar, 172), bizonyos fokig érvényes Tamas Dobozy írásaiban is, viszont ez az írói hozzáállás a huszonegyedik század második évtizedében már nem sodorja íróját a peremre, ha csak nem abban az értelemben, hogy a prózaműfajok tekintetében Észak-Amerikában az elbeszélés a regényhez képest marginálisnak minősül, amint azt a szerző kiemeli a díj kapcsán (Quill).

Tamas Dobozy 2012. november 12-én Kitchenerben (ahol él és oktat a Wilfrid Laurier Egyetemen) elmondta, hogy öt kiadó utasította vissza kéziratát – mígnem a Milkweed Editions hajlandó volt megjelentetni az elbeszéléskötetet. Ez a 'kockázatvállalás' nagyon megérte a kiadónak, hiszen a díj eredményeként nem pusztán az Egyesült Államok könyvpiacára készülnek eljuttatni a 13 elbeszélésből álló kötetet, hanem fordításokról is tárgyalnak. Noha az ismertetések a magyar vonatkozásokat hangsúlyozzák, e sorok írója – a legkülönbözőbb háttérű kanadai 'bevándorló' szerzők műveinek ismeretében – határozottan meri állítani, hogy a Tamas Dobozy történeteiben életre kelő alakok érzései, gondolatai, dilemmái, fájdalmai és öröme nem kizárólag a magyar gyökerekből erednek. Bízunk benne, hogy hamarosan idehaza is olvashatjuk ezeket a többretegű magyar vonatkozásokban bővelkedő novellákat.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Agar, Michael, „The biculture in bilingual.” *Language in Society*. No. 20, 1991. 167-181.
- Barber, John, „Tamas Dobozy wins Writers' Trust Prize for 'Siege 13'”. *The Globe and Mail*, Nov. 17, 2012. <http://www.theglobeandmail.com/arts/books-and-media/tamas-dobozy-wins-writers-trust-prize-for-siege-13/article5085991> (Letöltés: 2013. január 21.)
- Childs, Peter, *Modernism and the Post-Colonial. Literature and Empire 1885-1930*. Continuum, New York, 2007.
- Grubisic, Brett Josef, „What came after they took Budapest.” *National Post*, September 15, 2012. WP 17. (print)
- Kenyeres, János, „'Listening for the Sound of Faraway.' Displacement in Recent Hungarian-Canadian Literature.” – in: Borbély, Judit, Czigányik Zsolt (szerk.): *A tűnődések valósága. The Reality of Rumination. Írások Sarbu Aladár 70. születésnapjára/Writings for Aladár Sarbu's 70th Birthday*. ELTE BTK Angol-Amerikai Intézet, Budapest 2010. 339-348.
- Kirtz, Mary, „Old World Traditions, New World Inventions: Bilingualism, Multiculturalism, and the Transformation of Ethnicity.” *Canadian Ethnic Studies/Études ethniques au Canada*. Vol. XXVIII. No.1. 1996. 8-21.
- Kroetsch, Robert, „The Grammar of Silence. Narrative Pattern in Ethnic Writing.” (*Canadian Literature*, No. 106. Fall, 1985. 65-74.
- Kröllér, Eva-Marie (szerk., Bevezető), *The Cambridge Companion to Canadian Literature*. Cambridge University Press, 2004.
- Matthews, Fred, „Cultural Pluralism in Context: External History, Philosophic Premise, and Theories of Ethnicity in Modern America.” *The Journal of Ethnic Studies*, 12:2, 1984. 63-79.
- Quill, Greg: „Dobozy wins Writers' Trust prize.” *Toronto Star*, November 8, 2012. A31 (print)
- Roberts, John, „Irony in an Immigrant Novel. John Marlyn's *Under the Ribs of Death*”. *Canadian Ethnic Studies*, 1982. XIV. 1. 41-48.
- Rushdie, Salman, *Imaginary Homelands. Essays and Criticism 1981-1991*. New York: Penguin, 1992.
- Young, Judy, „No Longer 'Apart'? Multiculturalism and Canadian Literature.” *Canadian Ethnic Studies*, 2001. Vol XXXIII. No. 2, 88-116.
- Vashegyi MacDonald Ágnes, Interview with Tamas Dobozy. *The New Hungarian Voice*, Fall, 2007. Vol. VI. Issue 4. 5., 19., és 23. oldal.
- Wiersema, Robert J., „*Siege 13* by Tamas Dobozy”. *Quill & Quire*, November 2012. ([http:// www. quillandquiere.com/reviews/review.cfm?review_id=7796](http://www.quillandquiere.com/reviews/review.cfm?review_id=7796) – Letöltés: 2013. január 21)